

İSTANBUL BASININDA CUMHURİYETİN İLANINA TEPKİLER VE YORUMLAR

Dr. Tülay Alim BARAN

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından itibaren adım adım uygulamaya konulan "Millet Egemenliği" fikrinin bir devletin adı olarak ifade edilmesine karşı, İstanbul basınının ortaya koyduğu tepki bir çok yönü birden içerir. Bu tepki, zaman zaman Fethi Bey kabinesinin istifa sebepleri üzerinde toplanırken, Cumhuriyet'in ilanından sonra yerini geçirilen tarihsel sürece bakılmaksızın, zamansızlık, yersizlik, aldatmaca ve hatta diktatörlük gibi Cumhuriyet kelimesi içerisinde açıklanması güç bir takım ifadelere bırakır. Bu tanımlar sadece İstanbul basını ile Ankara'yı karşı karşıya getirmekle kalmamış, Mustafa Kemal'in söylevlerinde de gerekli cevabı bulmuştur. Fethi Okyar kabinesinin istifası ile başlayan sürecin, Cumhuriyet'in ilanı ile noktalanmış olması İstanbul basını çok ağır sözlerle eleştirilere ve yoğun bir muhalefete itmiştir¹.

Fethi Bey'in İçişleri Bakanlığından ve Ali Fuat paşanın da Meclis İkinci Başkanlığı görevinden ayrılması ile, İçişleri Bakanlığına Erzincan Milletvekili Sabit Bey'in ve Meclis İkinci Başkanlığına da İstanbul'da bulunan Rauf Bey'in Meclisce seçilmesi, bir buhran yaratmış ve bu buhran Cumhuriyet'in ilanına giden ilk yolu açmıştır. Mustafa Kemal her ikisinin de seçilmesini doğru bulmuyor ve bunun İsmet Paşa'ya yönelik bir hareket olduğu açıkça anlaşılıyordu. Bu nedenle Fethi Bey kabinesinin istifasına ve şimdiki bakanların tekrar seçilmesi halinde görevi kabul etmemelerine

---

1. Bu döneme ait İstanbul gazeteleri içerisinde Tanin, Vatan, İkdam ve Tevhid-i Efkar gazetelerine ulaşabildik. Diğer gazeteler ve bu gazetelerin bir kısmı okuyucuya sunulamayacak kadar yipranmış olması dolayısıyla elimize ulaşmadı.

karar verilmiştir. Fethi Okyar; "Türkiye Devletinin karşısında bulunduğu güç ve önemli iç ve dış işlerini kolaylıkla sonuçlandırabilmesi için çok güçlü ve Meclisin tam güvenini kazanmış bir Bakanlar Kuruluna kesin gereksinme bulunduğu kanısındayız. Bunun için yüksek Meclisin her bakımdan güvenine ve yardımına dayanan bir bakanlar kurulunun kurulmasına hizmet etmek amacıyla çekildiğimizi, üstün saygılarla bilginize sunarız efendim" diyen bir çekilme yazısı ile istifa etmiştir².

Hükümet bunalımının nasıl sonuçlanacağı konsundaki beklentiler öncelikle basın bu konu üzerinde tartışmaları yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Bir taraftan yeni kabinenin kimlerden oluşacağı konusunda tahminler yürütülüyor, diğer taraftan değişik bakanlıklar üzerinde değişik isimler tartışmaya açılıyordu. Bu konuda İkdam; "... Heyet-i Vekile'nin ani olan istifasından müstahsil hayret geçtikten sonra kuvvetli bir Heyet-i Hükümet teşkili fikri galip bir cereyan olmuştur" demekte ve bu istifa ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Kendisini zayıf hisseden bir hükümetin çekilmesi hakikaten namuskarane bir harekettir. Fakat işlerimizin tedvirine memur ettiğimiz bir hükümetin durup dururken günün birinde ben zayıfım çekiliyorum demesi de insana garip gelmemesi mümkün değildir. Hükümet işlerinde en büyük tehlike itikadımızca vaziyetin tesadüflere bırakılabilmesi ihtimali olmaktır. Bu hadiseden müstakbel hayatımız için bir ders-i ibret çıkarmaya mecburuz. İcrayı kendisine tevdi ettiğimiz heyet son dakikada zaafiyetini idrak ve ilan ile mevkiini terk ederek kenara çekiliverecek bir heyet olmasın. Madem ki mesuliyet vardır mutlaka selahiyette vardır. bu selahiyet vatan ve milletin nam ve hesabına sonuna kadar kullanılacak bir hak bir vazifedir."³

Cumhuriyet'in ilanından önce İstanbul basınında üzerinde en çok durulan konu; bu istifanın sebepleridir. Muhalif basının önde gelen gazetelerinden Tevhid-i Efkâr bu istifanın hayretle karşılanmadığını, çünkü son zamanlarda hükümet ile meclis arasında bazı anlaşmazlıkların ol-

2. Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev II*, Ankara 1981, s.582-583-584.

3. *İkdam*, 29 Ekim 1923.

duğunu ve böyle bir istifanın beklendiğini söylüyor, Rauf Bey'in meclis ikinci başkanlığına seçilmiş olmasının da meclisin hükümete karşı muhalefet vaziyeti aldığı anlamına geldiğini savunuyordu. İtiraz edilen şey; Rauf Bey'in ve Sabit bey'in bu istifanın gerekçesi olarak dile getirilmesidir. Tevhid-i Efkâr bunun doğruluğuna inanmamakta çünkü; hükümetin iş başında kaldığı iki buçuk ay içerisinde ne meclisi, ne memleketi ne de matbuatı memnun edebilecek hiç bir hizmette bulunmadığını dile getirmektedir⁴. Basın Ankara'daki yeni hükümet çalışmaları ile ilgili olarak haberleri aktarırken, başbakanlık için Fuat Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Rauf Orbay'ın adlarını telaffuz ediyordu. Bu arada Halk Fırkası Meclis İdaresi ile eski bakanlar kurulu toplantılar yapıyor, sürekli görüş alışverişinde bulunuyordu. Ya yeni kabinenin tamamen yeni üyelerden oluşturulması ya da eski heyetten bazılarının da katılımıyla kabinenin oluşturulması düşünülmüyordu. Tevhid-i-Efkâr Ali Fuat Paşa'nın başbakanlığa getirileceğine kesin gözü ile bakıyor, o olmazsa Rauf, Yusuf Kemal Bey veya İsmet Paşalardan birinin başbakan olacağını yazıyordu. Halk Fırkasınca dahiliye Vekaletine getirilen Sabit Bey'in İstanbul'da bulunması dolayısıyla, henüz istifa etmemiş olması ve Sıhhiye Vekili Rıza Nur ile seçim bölgesinde bulunan Maliye Vekili Hasan Fehmi beyler de istifa etmemiş oldukları için, istifa etmedikleri taktirde makamlarını koruyacakları düşünülüyordu⁵.

Basında bu tartışmalar yapıladursun Ankara'da bu buhrandan bir rejim çıkarıp meclisin açılmasından itibaren zaten geçilmiş olan yönetimin adının konulması için hazırlıklar yapılıyordu. Mustafa Kemal Neue Freie Presse adlı Avusturya gazetesinin Ankara'ya gelen muhabirine açıkladığı, Cumhuriyetin ilanı fikrini bir gece önce arkadaşlarına da duyurmuş ve Mazhar Müfit Kansu'ya "Erzurum'dan beri ağzından çıkarmadığın Cumhuriyetin işte zamanı geldi, yarın istediğin kadar Cumhuriyet diye alenen bahsedebilirsin" diyerek bu büyük ve beklenen anın geldiğini ifade etmiştir. Bundan sonra Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılması gereken de-

4. **Tevhid-i Efkâr**, 29 Ekim 1923.

5. **Tevhid-i Efkâr**, 29 Ekim 1923.

ğişiklikler yapılmış ve Cumhuriyetin ilanı ile ilgili hazırlıklak tamamlanmıştır⁶.

Hükümet buhranının sonuçlandırılması ile ilgili olarak başlayan ve Cumhuriyetin ilanı ile tamamlanan bu süreç Tanin'de şu satırlarla ifade ediliyor: "...Fırka idare heyeti Gazinin riyaseti altında bir içtima akt etti Ali Fuat Paşa'nın riyaseti altında bir hükümetin teşkili fikri buradan geliyor. Bu işte Gazi fikrini söylemedi. Liste çıktı. Fakat bunun zayıf, nihayet bir haftalık bir hükümet olacağını herkes tekrar ettiği halde, Fırka İdare Heyeti bu isimleri bir araya topluyordu. Dün sabah fırka içtimasında bu liste mevzuu bahs oldu, fakat şedit bir heyecanla hatta listeye dahil olan zatlar itiraz ettiler, buhran yine dağılmamaya başladı. Filhakika Fırka İdare Heyeti şimdiye kadar müsbet bir iş vücuda getiremediği gibi bu son hareketle de pek fena hareket etmiş oldu.

Hakimiyet-i Milliye bile fırkanın dili olduğu halde idare heyetinin el altından fena hareketlerini itiraf ediyor. Filhakika idare heyeti daima kawnsuz bir halde bulunuyor ve binaenaleyh fırkanın nizam ve intizamını temin edemiyordu. Mecliste bir tek fırka bulunduğu halde hükümetle bile münasebatı tanzim etmiş değildir. Nitekim perşembe günü intihablar bunun iyi bir misalidir. Fırka Heyet-i İdaresinin en mühim vazifesi fırka azasını emrivakilerden muhafaza olduğu halde bilakis kendisi fırka için hiç de muvaffık olmayan emrivakilere sürükleniyor... Meclisin tek fırkası dün öğleye kadar namzetleri üzerinde anlaşamadı. Nihayet Gazinin nokta-i nazarının öğrenilmesi bir tertip olarak meydana çıktı..."⁷.

Böylece hükümet buhranının yeni bir kabine kurmaktan ziyade, devletin adını ilan etmek için bir fırsat olarak değerlendirilmesi sonucu ile karşı karşıya kalan İstanbul basını, o dakikadan itibaren yazılarını şiddetle ağırlaştırmaya başlamıştır. Yeni hükümet üyeleri için isimler üzerinde tartışmalar yapılıyor, karşılarına Cumhuriyetin çıkması üzerine basının en büyük tepkisi "Kandırılmak" sözü üzerinde toplanmıştır.

6. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümine Kadar Atatürk'le Beraber*, c.II, Ankara 1986, s.595.

7. *Tevhid-i Efkâr*, 29 Ekim 1923.

Tevhid-i Efkâr bu konu ile ilgili olan yazısında "Fethi Bey'in istifası ile zuhur eden buhran-ı vükela birden bire son derecede garip bir suret-i hale iktiran etmek üzere bulunuyor. Fethi Bey'in istifasını bütün İstanbul matbuatı gayr-ı muntazır olmakla beraber zaruri bir hadise gibi telakki etmiş ve bu istifanın nihayet ammenin ve ihtiyac-ı sairenin istilzam eylediği şekilde bir hükümet teşkiline vesile olacağı ümidiyle söylenmişti. Halbuki buhranın halli için Ankara'da dün sabahtan beri cereyan eden hadisat Fethi Bey'in istifasının mahiyeti hakkında hepimizin şayan-ı hayret bir ittihat ile aldandığımız gibi, bu istifadan hayırlı neticeler beklemekle de çok hata ettiğimizi göstermektedir"⁸ demektedir.

Beklenen şey yeni kabinenin kurulması olduğu halde, yakın zamanda gerçekleşecek bir olay gözü ile bakmadıkları Cumhuriyetin ilanına İstanbul basını tepki gösterirken, bu konuda Ali Fuat Paşa ve Rauf Orbay gibi şahısların düşüncelerini de alarak fikirlerini desteklemeye çalışmışlardır. Cumhuriyeti henüz beklemeyenlerin sadece kendileri olmadığını Ali Fuat Paşanın verdiği beyanatta "Cumhuriyet hakkında verilmiş bir karar olmadığını, şimdiye kadar yapılan şeylerin Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılması zorunlu değişiklikler mahiyetini geçmediğini söylediğini yazıyor"⁹.

İstanbul basınının görüşüne en çok değer verdiği kişi hiç şüphe yoktur ki, Rauf Orbay'dı. Esas olarak Cumhuriyetin birdenbire ilan edildiği noktada toplanan fikirlerine, destek olacak röportajları yayınlamakta gecikmemişlerdir. "Ankara'da ani surette Cumhuriyet ilan edilmesi üzerine, bu mesele hakkında rey-i mutalaası en ziyade merakla öğrenilecek zevattan bir heyet-i vekile reis-i sabıki Rauf Bey idi." başlığı ile Rauf Orbay'ın bu konudaki görüşleri yazılmıştır. Genel anlamda yanıtların dile getirildiği bu röportajda Rauf Bey; Cumhuriyetin bir günde ilanı doğru mu? sorusuna şu cevabı vermiştir: "İcra vekilleri riyasetinden infikakım tarihine kadar bu hususta ciddi bir düşünce ve teşebbüsten haberdar değildim. Bilahare bazı zevatın mevcut Teşkilat-ı Esasiye kanununu ikmalen bir layiha projesi

8. *Tevhid-i Efkâr*, 29 Ekim 1923.

9. *Tevhid-i Efkâr*, 29 Ekim 1923.

ihzar etmekte olduğunu matbuattan öğrendik. Ajansımızda bazen böyle bir teşebbüsün mevcudiyetini, bazen de tasavvurda bulunduğunu ve proje vücut bulursa herhalde meclis-i aliye alelusul arz edileceğini ilan suretiyle bazen teyit, bazen de tezkip suretiyle efkarı dağıttılar. Bilahare bir günde şekl-i cumhuriyetin takarrur ettirilerek ilanı halkca gayr-ı mesul zevat tarafından tertip edilen bir şeklin emrivaki halinde ihdas edildiği fikri ve endişesini hasıl etti. Halkımızın endişe göstermesi mucib-i memnuniyettir¹⁰.

Rauf Bey'in buna ek olarak "Cumhuriyet meselesine gelince; bence kelimeyi Cumhuriyet kelimesi üzerinde münakaşa ve mutalaa etmek zaruri değildir"¹¹ sözleri, Mustafa Kemal tarafından Cumhuriyetten söz etmek bile istemiyor açıklamasıyla cevaplandırılmış ve bu konu ile ilgili olarak yaşanan gelişmeler Söylev'de şu satırlarla ifade edilmiştir: "... Cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırma ve onlarla görüşüp tartışmayı hiç de gerekli görmedim. Çünkü onların öteden beri ve doğal olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden kuşku yoktu. Oysa o sırada Ankara'da bulunmayan kimi kişiler hiç bir yetkileri yokken, kendilerine bilgi verilmeden ve uygun görüp görmedikleri sorulmadan Cumhuriyetin ilan edilmiş olmasını gücenme ve ayrılma nedeni saydılar... Rauf Bey'in Cumhuriyete karşı olduğunu açık söylememekle birlikte, cumhuriyetin ilan edildiği bir günde, onun beğenilip kalımlı olabilmesi için, bir takım koşulların gerçekleştiğini kanıtlamak gereğinden söz etmesi, cumhuriyet yönetimi ile ulusun mutluluğunun sağlanacağına güveni olmadığını açıkça göstermiyor mu?¹²

10. *Tevhid-i Efkâr*, 1 Kasım 1923.

11. *Tevhid-i Efkâr*, 1 Kasım 1923.

Tevhid-i Efkâr gazetesi Rauf Bey'e özel bir önem vermiştir. Onun dün olduğu gibi bugün de, yarın da gerek mecliste, gerek hükümette en yüksek makamlara layık devlet adamı olduğunu, hizmetlerinin herkes tarafından takdir edilmiş olmasından dolayı her işinde uzun süreler kaldığını, herhangi bir görevi bıraktığı zaman arkasında derin tesirler bıraktığını ve böyle bir insanın ancak bulunduğu göreve varlığı ile kuvvet vereceğini yazmıştır.

12. Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e, s.586-601.

Rauf Bey ile ilgili tartışmaların artması ve meselenin şahsileştirilmesi üzerine, İsmet Paşa bir açıklama yapmış ve İstanbul mebusu Rauf Bey'in heyet-i idare kararıyla ayrıca haberdar edildiğini belirtmiştir İsmet Paşa: "Muhterem arkadaşlarımızın nazar-ı dikkatlerini büyük bir prensip üzerinde bulunduğumuza celb ederim. Tali, müteferri ve bilhassa şahsi zeminlerden ictinab etmeyi öteden beri furkamızın şiar ittihaz ettiğini de hatırlatmak elzemdir..." diyerek bu konunun Rauf Bey zeminine çekilmesini önlemeye çalışmıştır. Bu konuda bkz, *Vatan*, 28 Kasım 1923.

Rauf Bey'in İstanbul basınına destek olan bu ve benzeri açıklamalarına gelen tepkiler üzerine, kendisi tarafından gazetelere şu açıklama yapılmıştır: "Mesele bittiği halde gazetelerin ismim etrafındaki münakaşaları katiyyen lüzumsuzdur. Bu münakaşalara nihayet verilmesi menafii memleket nokta-i nazarından katiyyen elzemdir."¹³

Rauf Bey ile ilgili tartışmaların yanısıra, Fırkanın gösterdiği adaylar üzerinde görüşbirliğine varılamaması sebebiyle konunun Mustafa Kemal'e götürülmüş olması da ayrı bir eleştiri konusu olarak ele alınmıştır. "Fırka, şimdiye kadar herkesten ve hatta meclis reislerinden bile gizli tutulmuş olan Cumhuriyet meselesini, bu kadar süratle kabul etmekle ne isabet ne de dirayet göstermiştir. Fazla olarak bu kadar mühim bir konuyu meclisin itihaza da hakkı yoktur. Böyle bir kararı olsa olsa Meclis-i Mebusan verebilir. Meselenin şekli cereyanına baktıkça bu işin Celal Nuri, Ahmet Agayef gibi Cumhuriyet deli divaneleri tarafından tertip edilmiş, pek açık bir manevra olduğuna hükmetmemek kabil değildir. Çünkü fırkanın yeni bir heyet-i vekile intihabından aciz olduğunu ileri sürerek, bu kadar esaslı kararlar ittihazi için Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız etmeye kalkışmak, mürettep bir manevra-i cumhuriyetten başka bir surette tefsir edilemez."¹⁴ açıklamasını yapan Tevhid-i Efkâr, Mustafa Kemal'e direk olarak saldırımdan ziyade, günlerce Celal Nuri ve Ahmet Agayef'i hedef alan yazılar yayımlayarak sorumlu olarak onları belirleme yolunu tercih etmiştir.

Bu konu ile ilgili olarak yazılan yazıların yanısıra, karikatürlerle de cumhuriyeti yorumlayan Tevhid-i Efkâr "Kaçırıldılar Sanıyorduk Meğer Sıkı Tutuyorlarmış" başlığı altında şunları yazmıştır: "... Emanetçi ile arkadaşları garpçi ve kızılmacı ne açık göz ne marifetli insanlarmış meğer. Biz İstanbul gazetecileri ne kafasız adamlarmışız. Onlar Cumhuriyeti çoktan kurmuşlar işletmişler de bizim zerre kadar haberimiz olmamış. Hem en garibi fırıldakçı hergün emanet çektiği halde biz işin yine farkına varamadık. Uçtu uçuyor diye resimler yapıp yazılar yazıp dururken, onlar bir

13. *Vatan*, 28 Kasım 1923.

14. *Tevhid-i Efkâr*, 29 Ekim 1923.

sene evvel yaptıkları balonu ansızın meydana koyarak, herkesi hayret içinde bırakmanın yolunu düşünüyorlarmış. Elhak muvaffak oldular. Hem o kadar muvaffak oldular ki zavallı Anadolu Ajansı bile, bu emsalsiz ve tepeden inme Cumhuriyet ilanına şaşakaldı. O bile resmi lisanıyla bir gün evvel daha mükerrer bir şey yok derken ertesi gün Cumhuriyet ilanını tebşir etti. Muhterem Celal Nuri fırıldak çevirmekte, Ahmet Agayef arkadaşımız da el çabukluğu marifet yapmakta, Ziya Gökalp de herşeyi kitaba uydurmakta meğer ne müthiş istidatlarımış. Bundan sonra hangi memlekette tebdil-i şekl-i hükümet lazım gelirse elbette bizim üç üstad-ı mahsusumuzdan istifade edilecektir."¹⁵

Bu konu ile ilgili olarak kaleme aldıkları bir başka karikatür de "Ablar Galip Gelince Dolaplar Döndüler Ama Ne İstikamette" başlığını taşımaktadır. karikatürün altındaki yazı yine benzer ifadeler taşımakta olup şakşakçı ve fırıldakçı tiplerini üzerinde yoğunlaşmaktadır. "Hakimiyet-i Milliye cereyanı dolabı döndürsün de şakşakçı ve fırıldakçı başların haline biz gülelim derken, Cumhuriyet cereyanı galip gelerek şimdi onlar İstanbul matbuatının haline gülerken... Daha üç gün evvel Ankara'daki ısmarlama kanun-u esasi amillerinin (Cumhuriyet, Kanun-u Esasi, Devlet İhtiramı) gürlültüleriyle ortalığı karıştırarak vaziyeti "Birbirine girdiler ablarla dolaplar" mefhumunda masaddık olacak bir hale getirdiklerini yazmış ve nihayet (Hakimiyet-i Milliye ve akhselim) cereyanının galip gelerek dolabın doğru döneceği ümidini izhar etmiştik. Halbuki ümidimizde pek çabuk inkisara uğramamız mukadder bulunuyormuş... Biz bu Ankara'lı arkadaşları dolapta çevirip hallerine güleceğiz derken, onlar cidden şayan-ı hayret bir el çabukluğu ile bizi yani (Tanın), (Vatan), (Akşam), (İkdam) rüfekamızla (Tevhid) i dolabın kanatlarına yapııştırarak, Cumhuriyet cereyanının önünde fıldır fıldır döndürmeye başladılar. Şimdi kimbilir Ankara'da halimize ne kadar gülmektedirler. Mamafih şurasını da ilave edelim ki, biz ne kadar basiretli de olsak yine Fethi Bey istifasının Cumhuriyet doğuracağını keşf edemezdik. fakat dünya bu, devlet ihtiramı

15. Tevhid-i Efkar, 1 Kasım 1923.

meselesi Celal Nuri ve Agayef dostumuzun ellerine tevdi ederek, hem bizi hem dünyayı ters döndüreceklerdir¹⁶.

Tevhid-i Efkar'ın Cumhuriyetin ilanından sorumlu gördüğü Celal Nuri ve Ahmet Agayef'le ilgili ithamları devam edip gitmektedir. Onları yenileşme deli divanesi olarak yorumlayıp, ne yapmak istedikleri konusunda halka fikir vermemekle suçlamışlardır¹⁷.

Cumhuriyetin ilan şeklini doğru bulmayan gazetelerden biri de Vatan gazetesidir. Ahmet Emin "Son Dahili Münakaşaların Tasfiyesi" başlıklı yazısında; bu konuda yapılan hataları sıralamış ve açık davranılmadığı noktasında ısrarla durmuştur. Genel olarak; Cumhuriyetin ilanından bir iki gün evvel matbuat müdüriyetinin mütehassıslar komisyonunun tadilat projesi üzerinde daha bir ay çalışması gerekeceği söylendiği halde, hemen ardından Cumhuriyetin ilan edilmesi, hükümetin vaziyetten haberdar edilmemesi ve bu acelenin tartışmaların kısa kesilmesine neden olduğu konusu hatalar olarak sıralanmış ve eski hükümet daha kuvvetli bir heyete ihtiyaçtan söz ederek çekildiği halde, güya mecliste başka kimse yokmuş gibi yeni heyetin hemen hemen aynı kişilerden oluşmuş olmasına da bir anlam veremediklerini belirtmiştir. Ahmet Emin yazısında son söz olarak: "...Hükümet mehafilinin vaki olan hataları birer birer itiraf etmesi safdillik olur. Fakat bazen hatalar lisanla itiraf edilmemekle beraber, zihnen fark edilir ve tekrarından içtinab olunur. Böyle bir vaziyet hasıl olmasını çok temenni ederiz" demiştir¹⁸.

Bütün bu gazetelerin bu kadar yorum içerisinde Cumhuriyetin ilanına mı, yoksa ilan şekline mi karşı çıktıkları zaman zaman anlaşılamıyor. Ülkede 23 Nisan 1920'de kurulmuş bir meclisin varlığına rağmen, idare tarzının Cumhuriyet olarak ilan edilmesine neden anlam veremediklerini anlamak güç. Bunu kah bir kaç kişiye indirgeyerek, kah Fethi Bey'in

16. *Tevhid-i Efkar*, 31 Ekim 1923.

17. *Tevhid-i Efkar*, 29 Ekim 1923.

18. *Vatan*, 28 Kasım 1923.

istifasının bir düzen olduğu noktasında ısrarla durarak, değişik şekillerde ifade etmişlerdir.

Özellikle Tevhid-i Efkar ve Vatan gazetelerinin Cumhuriyetin acele ile ilan edildiğine olan itirazlarına rağmen, Tanin böyle bir sonuç doğmasının olması gereken şey olduğunu ve bunun beklendiğini ifade etmiştir. Tanin'de "Türkiye Cumhuriyetinin İlanı" başlıklı yazısında İsmail Müştak "...Vakıa şu an son dört senelik hadîsatın mazbatasını bi taraf birinin gözü önüne dökerek lütfen şunları okuyun ve bir hüküm verin desek, o hadîsatı yaratan ve yaşatan sebeplerden hiç şüphe yokki milletimiz için şerefle dolu neticeler çıkartacaktır. Diyecektir ki; "Mevcudiyetinin son nefesi ihtizarı içinde birden silkinerek, tarih-i cihanda emsaline nadir tesadüf edilir bir cihad ve azim ile hayat ve istiklalini elde etmeye muvaffak olan Türk Milleti bu istikbale liyakatini ve kendini idareye kabiliyetini isbat etmiştir. Böyle bir millet mukadderatını pek tabiidir ki kendisinden başka elere tevdi edemezdi. Bir milletin kendi mukadderatını kendisi idare etmesi bir zaruret mahiyetinde tayin edince, buna verilebilecek yegane şekl-i tâtmin de halk idarelerinin eşkal-i malumesi arasından birini intihap etmektir. Cumhuriyet bu şekillerden biri olduğu için Türk Milleti Cumhuriyet ilan etmekle liyakat ve kabiliyetini gösterdiği bir idare sistemini kabul etmiş oldu... Her fertte hür ve müstakil birer Türk vatandaşı zevk ve gururunu yaşatacak olan bir Cumhuriyet için, bütün gönüllerden en halis bir iman ve inşirah yükselecek his ancak şu olabilir: Yaşasın Cumhuriyet"¹⁹.

Yaşasın Cumhuriyet sesleri Cumhuriyetin ilan edildiğinin açıklandığı gün, meclisin defalarca söylediği, konuşmaların coşkuyla kesildiği anların vazgeçilmez ifadesi olmuştur. Mustafa Kemal'in hükümet buhranının halledilmesi için önerdiği Teşkilat-ı Esasiye kanunundaki değişiklikler Cumhuriyeti doğurmuş ve beklenen şey gerçekleşmiştir. kanun-u Esasi Encümeni Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılacak değişikliğin gerekçelerini açıklarken, zaten hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olmasının ve idare usulünün milletin kendi kendisini bizzat idare etmesi esasına dayandığını

---

19. Tanin, 31 Ekim 1923.

ve bunun da Cumhuriyet demek olduğunu söylemiştir. Ardından yapılan oylama ile Cumhuriyet ilan edilmiş ve atılan 101 pare top atışı ile bütün Türkiye'ye duyurulmuştur²⁰.

Tevhid-i Efkâr Cumhuriyetinin ilanını "Ankara'da verilen kararlara tevfikân şekli-i hükümet cumhuriyet oluverdi"²¹ başlığı ile duyururken diğer bütün gazeteler Cumhuriyetin ilanını ve Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı oluşunu halka duyurmuşlardır. Basın, Cumhuriyetin ilanının ardından mecliste Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Kemal'in nutkunu yayınlamış ve devlet şeklinin bir nota ile Adnan Adıvar tarafından bütün devletlere duyurulduğunu açıklamıştır. Bunun yabancılar arasında nasıl karşılandığına dair verilen haberler arasında, Cumhuriyetçi Fransızlardan başka diğer ennelilerin de Türkiye ve Türkler için uğurlu olmasını söylediklerine yer verilmiştir²².

Çekilen kutlama telgrafları arasında bulunan Halifenin telgrafı da gazetelerde yayınlanmıştır. Halifenin: "Bu kere teceddüt eden şekli-i hükümetin mülk ve millet hakkında hayırlı olmasını cenab-ı haktan niyaz ederim" diyen kutlama mesajına Cumhurbaşkanı tarafından bir teşekkür yazısı ile cevap verilmiştir²³.

Her ne kadar Tanin Cumhuriyet var sözlerinden kimsenin bir şey anlamadığını, atılan silah seslerinin yangın işareti sanıldığını söylemişse de²⁴ basın İstanbul halkının gösterdiği coşkuyu yansıtmak zorunda kalmıştır. Yapılan gösteriler, tezahüratlar, şenlikler ve fener alayları, çekilen telgraflar gün gün İstanbul basını tarafından okuyuculara sunulmuştur.

Halk, evlerini ve işyerlerini donatmaya başlamış ve bütün daireler bu coşkuyla tatil edilmiştir. bütün resmi dairelerde törenler düzenlenmiş, gece fener alayları ile halk coşkusunu dışa vurmuştur. Mustafa Kemal'e ve mec-

20. İkdâm, 30 Ekim 1923.

21. Tevhid-i Efkâr, 30 Ekim 1923.

22. İkdâm, 1 Kasım 1923.

23. İkdâm, 31 Ekim 1923.

24. Tanin, 1 Kasım 1923.

lise telgraflar çekilmiş, hem Cumhuriyetin ilanından hem de Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden duyulan sevinç her kesimden insanlar tarafından aktarılmıştır²⁵. Bu konudaki sayısız örnekten sadece bir tanesini vermekle yetineceğiz. İkdam 31 Ekim 1923 tarihli sayısında İstanbul'daki coşkuyu şöyle anlatıyor: "Cumhuriyet haberinin şüyu üzerine tüccarhaneler, mağazalar, dükkanlar ve müessesat-ı ecnebiye Türk bayrakları çekmişlerdir. Boğazın iki sahili, iskeleler ile yalılar ve vapurlar donatılmış, İstanbul, Beyoğlu, Kadıköy ve Üsküdar cihetlerinde yer yer tezahürat yapılmıştır. Limandaki sefain-i ecnebiye baş direklerine Türk bayrağı çekmişlerdir. Mülhakatta da tezahürat yapılmış Beykoz ve Ömerli'de camilerde dua okunmuştur. Dün gece de şehrimizde muazzam fener alayları ve nümayişler icra edilmiştir. Bu münasebetle bilumum camişerife minareleri ve devair-i resmiye tenvir edilmiştir. Halk semt semt toplanmış "Yaşasın Cumhuriyet" avazeleri ayyuka çıkmış, herkes elinden geldiği kadar bu mesut hadiseyi tesid etmiştir..."²⁶.

Basın bu anlamda vermek zorunda kaldığı kutlamaları sıralarken, bir yandan da eleştirilerine kaldığı yerden devam etmekte gecikmemiştir. Tanin'de Hüseyin Cahit "Yaşasın Cumhuriyet" başlığını verdiği yazısında Cumhuriyetin alkış ile, dua ile ve şenlik ile yaşayamıyacağını, Cumhuriyetin zihniyet değişikliği verip vermediğini, hükümete giren kişilere birer devlet adamı kafası hediye edip etmediğini soruyor ve bütün meselenin ruhunun bunda olduğunu dile getiriyordu. Hüseyin Cahit yazısına devamla "...Cumhuriyetçi olmakla beraber bu kelimeye bir put gibi tapmayalım. Bir Cumhuriyetin kısmeti onu idare edecek ellerdedir..."²⁷ demek ve ülkeyi idare edecek insanların yetkinliği konusunda taşıdığı şüpheyi açıkça ifade etmektedir. Teşkilat-ı Esasiye kanununda yapılan değişikliklerin neler getireceği, bunların nasıl anlaşılması gerektiği konusundaki endişeler, yazarların Cumhuriyete bir kuşku perdesi altından

25. Tanin, 31 Ekim 1923.

26. İkdam, 31 Ekim 1923.

27. Tanin, 31 Ekim 1923.

bakmalarına yol açmış görünüyor. Yine aynı makalede Hüseyin Cahit yapılan bir değişikliğin anlamını yorumlayarak "...Meclis yokken kabine nasıl değişir? Meclisin itimadını haiz olarak meclisin toplanmadığı zamanda hükümeti düşürmek hakkı padişahlara bile verilmemişti, şimdi o hak Reis-i Cumhura mı veriliyor. ...Sanki Reis-i Cumhur meclis olmadan da doğrudan doğruya kabine teşkil edebilirmiş gibi anlaşılıyor diyerek Onikinci maddede yer alan "Başvekil Reis-i Cumhur tarafından ve meclis azası meyanından intihab olunur. Diğer vekiller Başvekil tarafından ve yine meclis azası arasından intihab olunduktan sonra heyet-i umumiyesi Reis-i Cumhur tarafından meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hal-i ictimada değilse keyfiyeti tasvib meclisin ictimama talik olunur." sözlerine atıfta bulunarak bunun ne anlama geldiğinin açık olmadığını dile getirmiştir²⁸.

Hüseyin Cahit gibi, Tevhid-i Efkar gazetesinden Ebulziyazade de 31 Ekim 1923 tarihinde yayınlanan yazısında; yeni hükümetin eskilerden oluşmuş olmasına dayanarak iş göremiyorum diye istifa eden hükümetin şimdi nasıl iş göreceğinin anlaşamadığını dile getirmiştir. İstanbul basını içerisinde muhalif gazetelerin başını çeken Tevhid-i Efkarda'ki bu makale "Efendiler devletin adını taktınız işleri de düzeltebilecekmişiniz?" başlığı ile yayınlanmıştır ve Cumhuriyetle ilgili olarak yazılmış en ağır yazılardan biri olma özelliğine sahiptir. Her şeyden evvel muhalif oldukları düşünce ile aralarında en ufak bir ortaklığın olmadığı açık bir şekilde dile getirilmiş ve cumhuriyetçiler ile cumhuriyetçi olmayanlar gibi iki temel ayrım üzerinde durulmuştur. söz konusu makalede özet olarak şunlar ifade edilmiştir: "Haftalardan beri "Cumhuriyet Cumhuriyet! diye, devlet ihtira edeceğimiz diye çırpınan ve sütun sütun yazılarıyla herkesin kafasını şişiren efendiler, Celal Nuri ve Ahmet Agayef beyler nihayet emellerine nail oldular. Büyük Millet Meclisi 158 rey ile Cumhuriyeti ilan ve Reis-i Cumhuru intihab eyledi. Ve evvelki akşam Büyük Millet Meclisi Hükümeti ida-

---

28. Tanin, 31 Ekim 1923.

resinde uykuya yatanlar, dün sabah Cumhuriyet idaresi altında uyanmak harikasına mazhar oldular. Cumhuriyet ilanını böyle azim gürlü ve propaganda ile iltizam edenlerin, fikirlerini efkar-ı umumiyyeye kabul ettirmek için ileri sürdükleri bazı iddialar vardı. Bu zevat şekl-i hükümetimizin muayyen olmadığını, Büyük Millet Meclisi Hükümetinde noksanlar bulunduğunu, ondan dolayı işlerin yürümediğini, sabık hükümetin istinat ettiği esasların bozuk olduğunu, binaenaleyh 2 Teşrinisani kararıyla teessüs etmiş olan devletin henüz adı bile olmadığını, ondan dolayı aylardan beri hiç iş görülmediğini söylüyorlar ve bütün bu noksanlara, bozukluklara çare olmak üzere şekl-i cumhuriyetin behemehal kabulü lazım geldiğini isbata çalışıyorlardı. Hükümet meselesi çıktığından beri devam eden münakaşatta cumhuriyetçilerin bu iddia ve rivayetlerine icab eden cevapları sırasıyla ve müteredden verdiğimiz cihetle burada tekrarlayacak değiliz. Esasen aynı münakaşatı artık bugün idamede bir fayda yoktur. Çünkü artık bir emrivaki karşısında bulunuyoruz. ...Cumhuriyet tesisinin nambusim olduğunu iddia edenler böyle bir kelime tebdiliyle idaresi salah husule gelmesi kabil olmayacağı ve asıl salahın idare işlerini müsbet ve makul mesai ile tedvir sayesinde husul bulabileceği kanaatinde olanlar ondan dolayıdır ki, düne kadar "Efendiler ünvan ve şekil değiştireceğiz diye vakit kaybetmekten ise tarz-ı idareyi değiştirin, matlub hasıl olur" demekte idiler. Fakat mademki Cumhuriyetçiler isim ve ünvan tebdilini ve bazı yeni esasatın vaz'ını herşeye tercih ve taktim ettiler, kendilerine "Mademki nihayet emellerinize nail oldunuz, şimdi biz de sizden vaad ettiğiniz bütün salah ve hüsnü idareyi isteriz" demek hakkımızdır. Eğer Ankara'daki zevat Cumhuriyeti ilan hususunda gösterdikleri dirayet ve maharetle mütenasip olarak bugünden itibaren hüsn-ü idareyi-i memleket esbabına da azami himmet ve gayretle ve bilhassa azami basiret ve hüsnüniyetle tevessül ederlerse kendilerine temin ederiz ki Cumhuriyet idare ve ünvanı halk nazarında pek çok makbul ve mergub olur. Fakat ne yalan söyleyeyim istifa eden dünkü Fethi Bey hükümeti mensubinin, Cumhuriyeti ilan eden zevatın da hep aynı kimseler olduğunu görüyoruz da üç aydır hiç bir iş görememiş ve kimseye kendilerini beğendirememiş olan bu zevat yine dünkü gibi iş başına ge-

lirse, vekil yerine mesela Cumhuriyet Nazırı ünvanını almakla dünden fazla muvaffakiyet gösterebileceklerinden şüphe ediyoruz.."²⁹

Bu makaleden bir gün sonra yine Ebulziyazade "Bizi korkutan Cumhuriyet paçavrası mıdır?" başlıklı yazısında, yine Ahmet Agayefe yüklenmiş ve aslında kendilerinin herkesten evvel Hakimiyet-i Milliyeyi savunduklarını ve kararın esasına itiraz etmediklerini, sadece acele edilmemesi gerektiğini düşündüklerini yazar. Aynı makalede devamla "...Fethi Bey'in istifasını vesile itihaz edilerek beş altı saat içinde Cumhuriyet esasatının takrir ve ilan edilmesinde de isticial gördüğümüzü söyledik ve bunu söylerken de geçen seneki tecrübemize binaen, yine Ankara'daki aynı yadigarların bizi hiyanetle itham edeceklerini tahmin eylemek, fakat garizkar muarızın veyahut üç dört ısmarlama kanun-u esasi amilinin kasdi tahriklerinden, bayağı iftiralardan ürkerek makedderat-ı memlekete ait mühim mesailde biz vicdanımızın emr ettiği sözleri söylemekten sarf-ı nazar edecek insanlardan değiliz..."³⁰ açıklamasını yapmıştır.

Görüldüğü üzere aslında İstanbul basınının neye karşı olduğunu anlamak pek de mümkün değil. Hakimiyet-i Milliye esasına karşı olmamak, ama Cumhuriyete karşı olmak ya da Cumhuriyete karşı olmamak ama, acele ile ilan edildiğine karşı olmak gibi bir kavram kargaşası içinde eleştiriler alıp başını gidiyor. Aynı şekilde kendi ifade ettikleri fikirlerin bütün İstanbul'un düşüncesini yansıttığını söylerken, aynı sütunların devamında İstanbul'da yapılan Cumhuriyet şenliklerinin verilmesi de bir çelişki halinde kendini göstermektedir.

İstanbul basınının hangi sebebin etkisi ile olursa olsun, ortaya koyduğu bu muhalif tavır, hem Ankara basını hem de Mustafa Kemal tarafından cevaplandırılmıştır. Atatürk; Söylev'de bu konu ile ilgili olarak

29. *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ekim 1923.

30. *Tevhid-i Efkâr*, 1 Kasım 1923.

yönetilen eleştirilere şu cümlelerle karşılık vermiştir: "...Cumhuriyetin kuruluşu bütün ulusu sevindirdi. Her yerde parlak sevinç gösterileri yapıldı. Yalnız İstanbul'da çıkan iki üç gazete ile İstanbul'da toplanan bir takım kişiler, ulusun genel ve içten gelen sevincine katılmaktan çekindi, kaygıya düştü. Cumhuriyetin kuruluşunda ön ayak olanları eleştirmeye başladı. Söz konusu gazetelerin ve kişilerin Cumhuriyetin kuruluşunu nasıl karşıladıklarını anlamak için yalnız o günlerdeki yayınları gözden geçirmek yeter. Örneğin "Yaşasın Cumhuriyet" başlığı altındaki yazılar bile, Cumhuriyetin yadsınacak bir biçimde kurulup halka duyurulduğunu, bunda sık-boğaza getirilmiş gibi bir durum sezildiğini yayıyordu... Cumhuriyetin ilanını meclisin alkışlarla kabul etmesi toplarla kutlaması eleştiriliyor deniliyor ki; "Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve bayram yapmakla yaşamaz. Cumhuriyet bir büyümlü değnek değildir. Millet Meclisinde bir büyü yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir." Ben Cumhuriyetçiyim diyenlerin Cumhuriyetin kurulduğu gün kalemlerinden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En iyi hükümet biçiminin Cumhuriyetten başka bir şey olmayacağı savında bulunanların "Cumhuriyet sözcüğüne bir put gibi tapmam" demelerindeki anlam ve amaç ne idi?³¹

Bu anlam ve amaç gösterdikleri muhalefetin içinde farklı adlar altında kendini ifade etmişti. Genel anlamda Cumhuriyetin ilanına tepki gösteren basın bir süre sonra, İsmet Paşa kabinesinin başarılı olup olmayacağı üzerinde tartışmaya başlamıştır. Bütün bu tartışmaların temelinde Cumhuriyet fikrinin benimsenmemiş olması ana faktör olarak kendini gösteriyor. Milli Mücadele yılları İstanbul basınının olumsuz tavrını, dönemin şartları ve hala yaşayan Osmanlı saltanatı dolayısıyla anlamak daha kolay olduğu halde, bütün geçirilmiş olan tarihsel sürecin canlı tanıkları olan İstanbul gazetelerinin bu kez sergiledikleri davranışı tanımlayabilmek gerçekten güç. Hele Cumhuriyetin aniden ilan edildiği savını, kongrelerin ve elbette ki meclisin varlığına rağmen iddia ediyor olmaları, bütün bunlardan

---

31. Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s.595.

sonra ne olmasını bekledikleri sorusunu anlamsız bırakıyor. İstanbul basınına ortaya koyduğu bu tavrın arkasından Dahiliye Vekili Ferit Bey, "Gazete neşriyatı, makale ihtiyacı, her mühim vak'a esnasında bu yolda neşriyat tabidir. Hiç fevkaladelik görmüyorum. Bunlar bir müddet sürer ve devrini itmam eder geçer. Çünkü hakiki bir ihtiyaç ruhu ve iktisadının mahsulü değildirler. Cumhuriyetin hüsnü idaresi bütün halkımızın Cumhuriyete olan muhabbet ve imanını tersin edecektir ve bu münevverlerin başında şüphesiz İstanbul'daki gazeteci arkadaşlarım bulunacaktır³². diyerek meselenin çözümünü zamana bırakmayı tercih etmiştir.

Bu söz konusu zaman, Cumhuriyetin ilanı dolayısıyla Mustafa Kemal'in "Türkiye Cumhuriyeti behemahal muvaffak ve muzaffer olacaktır" sözlerinde ifadesini bulan kararlılık ve kesin inancın verdiği itici güçle, Cumhuriyetin lehinde gelişmiş ve arzu edildiği şekilde amacına ulaşmıştır.

---

32. *Tevhid-i Efkâr*, 2 Kasım 1923.